

СВЕТЪТ НА ВЪЗРАСТНИТЕ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА ЕДНО ПОДРАСТВАЩО ДЕТЕ – ЕДИН АБСУРДЕН, НЕСЪВЪРШЕН, ПОДЛЕЖАЩ НА ПРОМЯНА СВЯТ

Теодора Вълова

Департамент за езиково и специализирано обучение
Медицински университет – Плевен

Резюме. Статията представя езиков и стилистичен анализ на откъс от романа на Елица Георгиева „Космонавтите само минават“, използван в обучението по български език като втори за медицински цели. Излязъл от печат през 2017 г., той получава отличието „Андре Дюбрый“ – за първи роман, написан с хумор и критично чувство. Номиниран е и за наградите „Флор“, „Рьоне Фале“, „111-а страница“ и три литературни награди на гимназистите от областите Ил де Франс, Лоара и Централна Франция. Шанса да бъде забелязана от претенциозната френска критика, авторката дължи на факта, че завършва документалистика и творческо писане в Националната киноакадемия в Париж (La Femis) и има опит като режисьор на документални филми. През настоящата учебна година романът ще се изучава в някои от френските гимназии.

Ключови думи: усвояване на втори език; автофикция; Елица Георгиева

В произведението „Космонавтите само минават“ на Елица Георгиева едно малко момиченце крои велики планове за собственото си бъдеще: да покори Космоса като Гагарин и Валентина Терешкова (ето, че и жени могат да се справят!), да бъде достойна за чавдарче и пионер, да заслужи правото да засади свое борче в „Алеята на славата“, да прослави България – „Земя на герои“, да стане Кърт Кобейн или поне партизанин като дядо си. Основната тема е интерпретацията на последните години преди демократичните промени на 10 ноември 1989 г. и на първото десетилетие след това – смутни и объркани времена, видени и пресъздадени през погледа на детето и тийнеджъра. Романът проследява как политическите събития навлизат в живота на всеки човек, влияят на мечтите му, определят ценностите му и начина, по който може да ги отстои.

Жанрът, посочен в предговора към книгата, е **автофикция**. За определяне спецификата на повествователни текстове – „привидно художест-

вени, но съдържащи изрични автобиографични елементи“ (Jarrety, 2001), в съвременните литературоведски изследвания се използва терминът „автофикция“ (autofiction). Този „ненапълно определен и спорен термин“ (Burgelin, Grell, 2010) е въведен през 1977 г. от С. Дубровски.

Р. Vilain посочва, че автофикцията не е просто „художествена измислица, фантазия за себе си“ (fiction de soi), а е отделен, хибриден жанр между „чиста“ животопис и автобиографичен роман. Според изследователя „автофикцията развива оригинален автобиографичен модел, който не съответства на нито един от общоприетите жанрове, и благодарение на който, чрез референтната обратимост, измислицата става опора, а опората (еталонът) придобива характеристиките на измислицата“ (Vilain, 2009). А. Шмид дава по-гъвкава дефиниция и въвежда нов термин – „авторазказ“ (autonarration): „тази категория обхваща романи, съдържащи елементи на документално разказване и автобиографии с фикция“ (Burgelin, Grell, 2010). Според последното определение автофикцията не е самостоятелен жанр, а представлява наджанрово образувание. Това я превръща „в предпочитан до задължителност литературен похват – и от страна на авторите, и от страна на издателите“.³⁾

В стила на жанра Е. Георгиева тръгва от своите детски спомени и ги преплита с художествена измислица. Главната героиня разказва за събития от живота си в определен промеждутък от времето, а така също и за впечатленията и чувствата, които те са породили. Личните наблюдения водят до обобщение за същността на българския общественно-политически преход от социализъм към демокрация. С невероятна наблюдателност и богата фантазия авторката пресъздава света на възрастните през погледа на едно подрастващо дете – един абсурден, несъвършен, подлежащ на промяна свят.

Първите страници на романа ни връщат към наивната и романтична прелесть на детството, към първите стъпки на момиченцето през прага на бъдещото ѝ училище, което носи името на Юрий Гагарин, и вълнуващата среща с героичния образ на първия космонавт в света. Всичко е необичайно, цветно, впечатляващо детската психика и в същото време – малко плашещо. В духа на социалистическите порядки са както името на училището, така и светлите примери, към които децата се отнасят с любопитство и възхищение и които си избират като модел за подражание.

Творбата на Елица Георгиева е написана в оригинална форма – авторката се обръща към самата себе си, във второ лице, единствено число – сякаш героинята не само преживява драмата на своя народ, люшкан от ветровете на Промяната, но и се опитва да се дистанцира от самата себе си, да се погледне от страни. Получава се т.нар. „ефект на отчуждението“ – модерен художествен похват в творчеството на редица писатели, например Б. Брехт. За разлика от традиционния театър и от теориите на много популярния тогава К. Станиславски, Брехт изисква от актьорите да не се превъплъщават напъл-

но в пресъздавания образ, а да запазят критична дистанция към него. За да ги подпомогне в това отношение, режисьорът често изисква от артистите да се обръщат директно към публиката със собствени коментари по отношение на героите си. Авторката сякаш води диалог със самата себе си или със своето „второ Аз“, оценява действията си, често доста самоиронично, в известен смисъл изпада в шизофрено състояние – да говори със себе си – намек за епохата, която е също шизофренна.

Стилът на писане наподобява по някакъв начин стила на световнопризнавателите латиноамерикански писатели, като например Габриел Гарсия Маркес в романа му „Сто години самота“. Авторката си служи с дълги, сложни изречения, сякаш мисълта ѝ следва нейния богат вътрешен „поток на съзнанието“. На пръв поглед, фразата е сурова, необработена – това е модерен литературно-психологически похват. Като в калейдоскоп парченцата живот са пречупени през личните преживявания на героинята, а ние с вълнение слушаме нейния интимен, съкровен и затрогващ „вътрешен глас“ – отзвук от абсурдния и неразгадаем свят.

Всичко в тази книга е толкова причудливо и невероятно реално, че стилът на Елица може да бъде оприличен с художествения метод на Маркес – „магически реализъм“, но през призмата на една типично българска действителност, описана с разтърсващ, изострено персонализиран почерк. Наченки на този стил се наблюдават още в първата глава „Прекрояването на Космоса“ (приложение 1.) Анализираният откъс е повествователен. Не би могъл да се характеризира като диалог в класическия смисъл на думата, а е пречупен през спецификата на творческия почерк на Е. Георгиева. Речта на другия участник – майката, е преразказана *тя обявява, че това е той, Юрий Гагарин..., ...Сега ти говори за прекрояването на Космоса, ...и стига толкова, ти казва майка ти.*

Жанрът „автофикция“ предопределя стилистиката и изразните езикови средства, творческия инструментариум, с който си служи Е. Георгиева. Цялото художествено изложение наподобява детското мислене, език и стил – хаотичност, непрекъснат поток на думите, дълги и неоформени фрази, безкочни, нетърпеливи, наслагани и задъхани изречения. Майсторски авторката съумява да се превъплъти в образа на детето, да „влезе в кожата му“, в съзнанието му и талантливо да уподоби изказа му.

Романът, и в частност изследваният откъс, представлява привлекателен, модерен художествен текст за изследователите и предизвикателство за откриване на специфичните изразни средства, с които си служи писателката. Чрез тях тя създава оригинални художествени образи, които са и конкретни – наподобяват реални прототипове от действителността, и условни – породени от творческата фантазия на Е. Георгиева.

Само в един кратък текст откриваме сполучлива и умела употреба на различни видове думи с преносно значение. Тропата е „дума или израз, употре-

бен в преносен смисъл.... възниква при съпоставяне на две явления, между които има прилика. Чрез асоциация общият признак свързва буквалното и преносното значение на думата“ (Nitsolov, 1973). Без тропи речта на твореца е суха, безжизнена и безизразна.

Емоционалност и експресивност се постигат главно чрез лексемите с преносно значение, особено място сред които заема **метафората**. Още заглавието на откъса „Прекрояването на Космоса“ представлява майсторска метафора. Практиката при избора на повечето заглавия е да привлекат вниманието с оригиналност или с информация. В конкретния случай авторката избира именно такъв подход. С тънко чувство за хумор тя подсказва стремежите на Великите сили да покорят Космоса и да го „прекроят“, като демонстрират надмощие в надпреварата за територии на влияние. Героинята на романа има щастието да бъде съвременник на това „прекрояване“.

Насловът е и оригинален, и неповторим, и същевременно е художествена алюзия за събитията не само във Вселената, а и на Земята. Фокусът на изображението е България, а метафората „прекрояване“ подсказва бъдещия обществено-политически трус в държавата ни и разместването на социалните пластове в съществуващото статукво.

В този дух метафората „прекрояване“ има полифункционален смисъл и богат подтекст. Така още в заглавието авторката дава заявка за една многоплатова и философска творба. Цялата книга изглежда като импресионистична картина, която съдържа отделни епизоди от действителността, обогатени от емоциите и чувствата на героинята. Пресъздадени са като отделни фрагменти от общата мозайка на битието. Често Е. Георгиева даже не прави обобщения на случките и събитията, не се намесва пряко в тях, а оставя читателя сам да прави своите изводи за морала и духа на епохата на прехода от социализъм към демокрация. Читателят остава с усещането, че тя самата не успява да схване събитията в цялата им дълбочина, а по-скоро предоставя тълкуването им на съвременниците. Такъв похват се среща и в българската, и в световната литература. Примери за това откриваме в произведенията на Йовков, Маркес и др. Писателката посочва проблемите, без да търси решение и да показва изхода от тях, без да дава готови отговори.

Съществена роля в изследвания откъс играят и **епитетите** като често използван вид тропи. Още в първите редове авторката си служи с това езиково средство. Епитетите *блестящи* и *разноцветни* към умалителното съществително *камъчета* имат и буквален смисъл – да подсказват на читателя с какво изящество е изобразен първият космонавт, и символично, преносно значение. Конкретната им роля е да пресъздадат багрите, колорита, красотата на паното – дело на майстора художник, а абстрактната – да изразят любовта и преклонението на българския народ към героя, който пръв смело полита в Космоса. Съществителното *множество* допълва мащабността на мозайката,

а умалителното съществително *камъчета* подсказва спецификата на детското мислене и възприятие.

Умело авторката си служи и с **образни сравнения** *множество блестящи разноцветни камъчета, които не приличат на нищо*. В конкретния случай това е отрицателно сравнение, чрез което тя подсказва неспособността и неопитността на детето да възприеме от пръв поглед значимостта на паното и на образа, който е увековечен на него – на първия космонавт. Детето дори не е в състояние да събере блестящите разноцветни камъчета в един завършен, цялостен образ и да намери подходящата асоциация за това, което вижда за пръв път.

Контрапункт на прекрасната блестяща мозайка, която пресъздава образа на героя космонавт, е сполучливото сравнение на мозайката в банята на семейството: *прилича на омлет от зелени, сиви и черни парченца, които не претендират за принадлежност към каквото и да било фигурално изкуство*. На принципа на художествения паралел и на контраста между двата вида мозайки (едната – произведение на фигуралното изкуство, а другата – на някой кичозен майстор на бани) писателката извисява красотата на мозаечното изкуство и образа на героя. За разлика от първото това сравнение е профанизирано, свързано е с баналния бит на социалистическото съществуване.

Важна роля в текста авторката възлага на синтактично-стилистичната фигура **повторение**, чрез което поставя емоционално-смислов акцент върху определени образи и картини, свързани с основната идейно-емоционална и сюжетна нишка на откъса. Според Русинов „повторените части принадлежат към стилистичния синтаксис и изпълняват важна роля в организацията на образно-емоционалната реч. Чрез тях смислово и интонационно се подчертава определена част на изречението или се засилва емоционално експресивният характер на речта“ (Rusinov, 2000). Повторението е своеобразно логическо ударение върху определени фрази, чрез което авторката постига възходяща градация.

Такава роля играе трикратната употреба на образа на *блестящи разноцветни камъчета*. За втори път синтактично-стилистичната фигура е употребена в момента, в който майката се опитва чрез абстрактни понятия да ѝ говори за „прекрояването на Космоса“. Майсторски писателката подсказва, че детето на възраст 6 – 7 години не умее да вниква в смисъла на абстрактно-философските разсъждения, не разбира метафоричния условен език на възрастните и предпочита по-близки, разбираеми предметно-образни и конкретни понятия като *блестящи камъчета*. Целта на авторката е по-дълбоко да навлезе в психологията на героинята и гласът ѝ да звучи по-убедително.

При третото повторение ракурсът е друг *ти се обръщаш и виждаш същия образ отдалече – множеството блестящи разноцветни камъчета, неприличащи на нищо, придобива форма*. В духа на идеята, че е нужна дистанция

да оцениш една личност, картина или събитие, големият руски поет Сергей Есенин внушава в стихотворението си „Писмо до една жена“:

„Лице в лице

лицето не личи.

Голямото личи от разстояние.“⁴⁾

За момиченцето парченцата цветна мозайка вече се събират в един цялостен образ на героя космонавт *млад, красив, добър и смел мъж, полуотворил уста, отправил поглед към хоризонта, върху напълно черен фон, тук-там прорязан от червено и жълто, а стилът е фантастичен като цяло и реалистичен в детайлите*. Е. Георгиева рисува словесно героя, като подсказва чрез портретната характеристика как реално и фантастично се преплитат в представите на първокласничката и тя неусетно започва да идеализира този образ, да го превръща в мит и легенда. Това повторение и възходящата градация, която постига авторката с трикратната употреба на една и съща фраза, загатват, че детето започва по-дълбоко да осмисля величието на Гагарин и даже иска още малко да го посъзерцава. Именно в този момент у момиченцето очевидно се поражда първи, макар и абстрактни, представи за героичното и мечтата да стане като първия космонавт. Той израства в етичен модел за подражание. Да прилича на героя и да заслужи честта да засади борче на Алеята на славата пред училището си, като него, за нея се превръща в заветна цел.

В модерния стил на Е. Георгиева намира място и **символът** като вид троп. Символът е „образ с преносно значение, обединяващ различни планове на възпроизвежданата от писателя действителност въз основа на тяхната родственоост“ (Nitsolov, 1973), той е многозначен. Понякога един и същ образ може да бъде тълкуван различно в зависимост от контекста и творческото виждане на автора.

Ярък и често повтарящ се символ, който се превръща в лейтмотив в романа, е образът на младите зелени борчета, които Юрий Гагарин има честта да засади на специално предназначена за тази цел Алея на славата. В митологичните представи на българина борът се възприема като символ на домашното огнище и семейния уют, на трайно щастие, разбирателство и хармонични взаимоотношения. Вечнозелената корона символизира безсмъртието на човешката душа, силата на волята, устойчивостта на характера. Борът олицетворява безсмъртния дух на човека, непреходността на ценностите, вечността. Този ярък символ поражда дълбоко въображението на героинята и допълва голямата ѝ мечта с нови штрихи – тя не само иска да полети в Космоса като Гагарин, но и да заслужи възхищението на хората и честта да засади свое борче в Алеята на славата.

Младата авторка очевидно владее творческия инструментариум на езиковото и стилистичното богатство и умело си служи с друг вид троп – **хиперболат**. Тя се гради върху „силно преувеличаване на образи, предмети или

действия в художествената литература и във всекидневната реч,... улеснява писателя да подчертае по-добре съществените особености на заобикалящата го действителност и да изрази емоционалното си отношение към нея“ (пак там). Често служи като сполучливо средство за извисяване и идеализация на образи и ситуации. Пример за това е моментът, в който майката на героинята обявява, че лично е виждала Гагарин да седи борчета. Авторката си служи с хиперболата *когато е била на твоята възраст, преди няколко века поне*, за да подсказва с тънкото си чувство за хумор колко възрастни изглеждат родителите през очите на подрастващото им дете. Дистанцията между родители и деца всъщност е подсказка за вечния конфликт между тях – за детето неговите създатели най-често са старомодни, не разбират младите, често са назадничащи и с остарели възгледи. Ето защо и малката първокласничка се отнася с такова пренебрежение към началните обяснения на майка си за първия космонавт – тя не очаква, че тези „скучни“ спомени ще породят най-красивата ѝ детска мечта.

Всички изследвани до този момент езикови и стилистични средства са облъхнати от яркото чувство за хумор на авторката, която представя променящия се свят през призмата на смешното, забавното. Стилът ѝ напомня твърде много творческия почерк на Валери Петров, който е блестящ пример за това как да се говори за сериозните неща „като на игра“.

В началото на романа авторката представя света през погледа на детето, през чиито невинни и неопитни очи непрекъснато се сменят смешни, забавни образи и картини. Смешна е хиперболата, с която детето представя възрастта и спомените на майка си *от преди няколко века*. Смешно и забавно е изображението на колективния образ на учениците, които сноват в огромния училищен двор *настървени деца... залепени за майките си, с огромни чанти на гърба...* Комична е реакцията на малката първокласничка, която се защитава от тяхната агресия, като си придава *застрашителен вид... разширяваш ноздри, издуваш бузи, докато придобият виолетов оттенък, и размърдваш ушите си, завъртайки ги по посока на часовниковата стрелка*.

В първите страници няма нараняваща **ирония**, но по-нататък, когато говори за абсурда на българския преход, все по-често Е. Георгиева си служи с ирония и сарказъм. До известна степен този стилистичен похват откриваме в детайла, че момиченцето брои изпушените цигари от майка си, запалвайки *деветнайсетата си цигара за деня*. Тази ирония изразява тревогата ѝ за здравето на обичаната майка и съдържа укор към нея – тровещата се с десетки цигари на ден.

В духа на своето време Е. Георгиева си служи с различни лексикални пластове. Особеност на текста е съчетаването на книжовна и разговорна лексика с елементи на публицистика (напр. репортаж от мястото на събитието). Тази симбиоза между литературния, книжовния език и „разговорно-просторечни-

те“⁽¹⁾ думи и фрази, сред които и **сленг**, прави стила ѝ оригинален и забавен. Авторката използва думи от речника на младите хора *тук се разиграва друга опера*. Според Л. Кирова „сленг означава всеки специализиран говор и се използва като синоним на социолект... На практика сленгът съвместява и социалната, и стилистичната характеристика“⁽²⁾ Употребата на този лексикален пласт придава повече живост, динамика и багри на стила и прави романа по-близък до младите читатели.

Това същевременно е и спонтанно родена от тях шеговита **метонимия** – вм. „друга история“, „друга тема“. Метонимията е една от най-разпространените тропи, при която „названието на един предмет се заменя с названието на друг предмет поради вътрешна връзка между тях“ (Nitsolov, 1973). Тя засилва многозначността на думата, изобразителността и емоционалността на речта.

В резултат на задълбочения езиково-стилистичен анализ се убеждаваме, че младата авторка добре познава художествения инструментариум на творческото писане. Умело си служи с богат набор от изразни средства, създавайки един увлекателен и изключително четивен текст, в който реалност и фикция се смесват, за да представят пъстрата панорама на нашия променящ се свят.

Героинята на романа усвоява уроците на живота и се изпълва с преживявания, достатъчни да гарантират сложно и неспокойно битие в процеса на израстването, но това е претекст да се разкаже за периода след 1989 г. Тя съзрява и опознава живота в периода на социализма и след демократичните промени. Този персонаж е близък до читателя, защото и ние сме били такива деца – възприемали сме света с чистота и наивитет, едно към едно: $2 + 2$ е равно на 4, ябълката се яде и т.н. Затова и светът, описан през увеличителното стъкло на детското възприятие с чистота и неподправеност, е толкова интересен и по своemu очарователен.

Книгата внушава, че спомените от детството неизбежно маркират поведението и мислите ни в зрелостта. Е. Георгиева се връща в преломното време от началото на 90-те години, защото ѝ се струва важно това време да бъде осмислено. Важна е и гледната точка, т.е. това, че героинята е дете в зората на големите промени, които тогава тя не може да разбере. Пред очите ѝ светът на възрастните се преобразява шокиращо и необяснимо. Идеята на авторката е да погледне тези събития, вече до болка познати, по един нов начин и да разкаже историята за децата от края на социализма, която ни се струва банална иначе.

Написан на френски език, от мислещ на френски автор, който започва да пише с критериите на французин, а не просто българин, който пише на френски, романът всъщност разглежда много български проблеми, които обаче не звучат регионално, изолирано от останалия свят.

Произведението е не само национално, но и общочовешки значимо. Фактът, че е написано на френски език, показва стремежа на авторката да сподели с повече читатели на света трагичното и комичното в своя живот, неделимо

свързан с битието на Родината. Ето защо книгата е оценена толкова високо и по достойнство във Франция и в България. Разбираема е, написана е на достъпен език, интересна, забавна и същевременно с критически поглед към действителността. Роман, който подлага на изпитание интелекта и ерудицията на читателя, неговата информационна готовност да „понесе“ такъв текст, тества минимума му от историко-политически познания.

Искрено вярваме, че тази първа творба на Елица Георгиева е помогнала на образования български и френски читател, с будна социално-политическа преценка, да разбере драмата на един древен народ на Балканския полуостров – люшкан от източните и западните урагани на Времето и жадуващ да промени света, в който да живее по-добре.

БЕЛЕЖКИ

1. Замбова, А. Лексикални характеристики и експресивни цели на съвременния български популярен печат. Електронно списание LiterNet, 17.02.2001, № 2 (15) <<https://litenet.bg/publish2/azambova/pechat.htm>> Последно влизане – 18.05.2019 г.
2. Кирова, Л. СЛЕНГ = ЖАРГОН? Електронно списание LiterNet, 14.11.2001, № 11 (24) <<https://litenet.bg/publish3/lkirova/slang.htm>> Последно влизане – 20.05.2019 г.
3. Кирова, М. Комунизъм за продан. Тоталитарното (ни) минало в романи-те на български писатели-имигранти след 1989 година. Електронно списание LiterNet, 09.10.2013, № 10 (167) <<https://litenet.bg/publish2/mkirova/komunizym.htm>> Последно влизане – 20.05.2019 г.
4. Собрание стихотворений. Т. 2. М.; Л.: Гос. изд-во, 1926, LVI.

ЛИТЕРАТУРА

- Георгиева, Е. (2017). *Космонавтите само минават*. София: Колибри.
- Ницолов, Л., Л. Георгиев & Хр. Джамбазки, С. Спасов. (1973) *Речник на литературните термини*. София: НИ, pp. 624 – 1048.
- Русинов, Р. (2000). *Практическа стилистика. Просто изречение. (Второ издание)*. В. Търново, с. 143.

REFERENCES

- Georgieva, E. (2017). *Kosmonavtite samo minavat*. Sofia: Kolibri.
- Rusinov, R. (2000). *Prakticheska stilistika. Prosto izrechenie. (Vtoro izdanie)*. V. Tarnovo, p. 143.
- Burgelin, C. & I. Grell. (2001). *Autofiction(s)?* Lyon: Presses universitaires de Lyon.

- Jarrety, M. (2001). *Lexique des termes littéraires*. P.: Librairie Générale Française.
- Philippe, V. (2009). *L'autofiction en théorie: Suivi de deux entretiens avec Philippe Sollers & Philippe Lejeune*. Editions de la Transparence. Chatou.

THE WORLD OF ADULTS THROUGH THE EYES OF A GROWING CHILD – AN ABSURD, IMPERFECT, CHANGING WORLD

Abstract. The article presents linguistic and stylistic analysis of a chapter from the novel by Elitsa Georgieva „The Cosmonauts are just passing by“ and have been used for teaching Bulgarian for medical purposes. The novel was written in Paris, where the author lives and studies, and won the Andre Debbroy Award for a debut book, written with humor and critical sentiments and was nominated for a Fleur prize (founded by Beigbeder) and 111th page. The chance E. Georgieva to be noticed by the pretentious French criticism is due to the fact that she graduated with Master degree of filmmaking and creative writing at the National Film Academy in Paris (La Fémis) and has an experience as a documentary director. During this school year the novel of the Bulgarian writer will be studied in some of the French high schools.

Keywords: second language acquisition; autofiction; Elitsa Georgieva

✉ **Dr. Teodora Valova, Assoc. Prof.**

Head of Sector of European Integration and Academic Exchange
Department of Language and Specialized Training
Medical University – Pleven
1, Sv. Kliment Ohridski St.
5800 Pleven, Bulgaria
E-mail: valova.teodora@gmail.com